

EL MISTERI DE LA *FESTA*

Hèctor Càmara i Sempere

El misteri de la *Festa*

visita guiada sobre el *Misteri d'Elx*

ITINERARI

1. *Preludi: Què és la Festa o Misteri d'Elx. L'argument.* Carrer Major de la Vila, cantó amb carrer dels Uberna.

2. *L'ermita de Sant Sebastià. L'origen tradicional de la Festa.* Carrer Major de la Vila.

3. *La Casa de la Festa. L'organització de la Festa a través del temps.* Carrer Major de la Vila.

4. *Visita a la Casa de la Festa: Patronat, Capella i Escolania.*

5. *Carrer de la Fira. La Festa i Elx: la transformació de la Festa en el símbol viu d'Elx.*

6. *Casa del Lleons. Els Electes i el Portaestendard. L'arrova de l'oli. Les consuetes.* Carrer de la Fira

7. *Casa dels Perpinyà: L'origen històric de la Festa.*

8. *Porta Major de Santa Maria: l'origen de la devoció a la Mare de Déu de l'Assumpció a Elx. L'església de Santa Maria.* Plaça de Santa Maria.

9. *Església de Santa Maria (interior):*

9.1. *L'escena medieval. Els escenaris terrestres: andador i cadafal. Evolució històrica dels escenaris terrestres.*

9.2. *El cel: estructura i evolució.*

9.3. *El deambulatori: els efectes especials (campanes, oripell, coets).*

9.4. *L'orgue de Santa Maria: la música i el text. Evolució històrica.*

10. *Casa de la Fusta: el context festiu de la representació.* Carrer de la Fira.

11. *Cloenda: present i futur de la Festa d'Elx (d'una celebració popular a un espectacle turístic).* Museu de la Mare de Déu. Plaça de Santa Isabel.

DOCUMENTS PER A LA VISITA

1) Què és la *Festa*?

- a) «El millor document viu i visible del teatre medieval» (F. Massip).
- b) «Drama religiós medieval de temàtica assumpcionista que té lloc cada 14 i 15 d'agost a l'església de Santa Maria d'Elx des de finals del segle XV» (H. Càmara).
- c) «La Festa era Elx en festa» (G. Jaén)

2) L'origen tradicional de la *Festa*

a) «lo dit magnífic Consell, considerant que en la dita vila es faça l'església de l'invocació del senyor Sant Sebastià en lo carrer Major, a tinent de l'hospital de la vila» (Acta del Consell, 26-04-1489)

b) «Para esta fiesta y cofradía hay una capilla muy rica en San Sebastián, con su reja dorada de mucha costa, adonde está Nuestra Señora de la Asunción. Es de las más bien puestas y adornadas capillas del reino, que es un relicario sagrado» (C. Sanç, 1621).

d) «La festivitât de la Sumptiô de Nostra Señora a-y traditiô que-ls primers que poblaren a Elig, que fonch guañada per lo señor rey Don Jaume, any mil dos-sents sixty-six, a quinze de agost, dia de Nostra Señora de la Sumptiô, y en lo any après

següent la comensaren a fer y celebrar a catorçe y quinze de agost per tan memorable victòria y en tan dichós dia haver-se guañat dita vila» (G. Soler, 1625).

c) «En Elche, Villa de las más principales deste Reyno, se haze todos los años una Fiesta de las más ruydosas destos Payses; el motivo della es assí el hallazgo de una hermosíssima Imagen en la orilla del mar, dentro de una arca, con este sobreescrito: *A Ilice*, que se interpreta *Elche*; sino también por la s singulares finezas y portentosos milagros que en diferentes tiempos ha obrado» (E. Dolz de Castellar, 1687).

5) La *Festa* i Elx

a) «*Item*, lo dit Consell, per quant la Festa de Nostra Senyora de la Asumtió, que cascun any se fa e selebra en aquesta vila ab tanta solemnitat y aplauso que-s té per patrona de dita vila, y aquella anàs algun tant en deminutió per los grans gastos que ab si porta y de la confraria se tragués molt poca cosa, per lo qual nos trobava que volgués ocupar lo carrech de majordom de dita confraria, per lo qual, y an hagut gran altercations, que

s'esperava que dita festa se havia de dexar de fer, lo que no seria rahó ni convenient, si és que ab tot fervor se continue aquella per ser com és una festa tan principal y antigua, y que tots nostres majors y pasats an procurat ab totes veres festejar y solemnizar aquella, y per ser axí mateix la patrona de aquesta vila se ha procurat en prengué de la Festa lo Concell, perque además de lo desus dit, es gran devotió la que aquesta vila y particulars d'ella tenen a la dita Festa» (*Acta del Consell*, 11-03-1609).

b) «De part i a instància de la comunitat i dels homes de la vila d'Elx, diòcesi d'Oriola, principals exponents que, segons ells, des de temps immemorial, per títols precedents justos i legítims, i en actes d'ells que cal deduir i verificar en lloc i temps, que ells s'han trobat i de present es troben en la quieta i possessió de celebrar i solemnitzar la festivitat de la beata Verge Maria, amb representacions i aplecs, segons un costum patri fins ara observat, tant en el propi dia de la seua festivitat, com en la seua vigília, en la qual possessió malgrat no poden ser molestats per ningú, això no obstant el bisbe d'Oriola s'ha jactat i es jacta que ell vol molestar i pertorbar la comunitat i els homes predits en la dita possessió d'aquestes celebracions [...] pel tenor dels presents, inhibim, ordenem i manem al dit ordinari d'Oriola, i a tots i cada un dels altres [...] i a qualssevol oficials que són i seran amb alguna autoritat i facultat, que no gosen per les ja dites sentències, censures i penes, o intenten, o algun d'ells gose o intente molestar, vexar, pertorbar la quieta i pacífica possessió de les dites coses» (*Rescripte pontifici d'Urbà VIII*, 1632).

Respon la Maria, aló de Ay trista vida Corporal.

Ms. My fill Joan emich meu,
conforteu lo ver fill de Deu,
car lo meu cor es molt plaent,
del vostre bon ad vertinent.

My fill Joan siaus plau,
aquesta palma vos prengau,
y lam fassau dauant portar,
quant inoportun asoterran.

Pren S.^a lapalma, y bezalet posauzela sobrelo Cap, y apartat ympochi diu
como plorant lo següent.

S.^a

My trista vi da, cor po ral,
O trist de mi y on y ré,
O moncruel tande si sol,
O llasmes qui yo quefa ré.

@verge Reyna ymperial,
Mare del Rey Celestial,
comnos dexau ab gran color
sens ningun cap ne Regidor.

Alcaba ella cobra segira S.^a unpoch enues laporta major, y dia la
següent Coblá.

7) L'origen històric de la Festa

a) «Item. Attenent que yo tinch grandíssima devoció a la gloriósísima e beneÿta Verge Maria, mare de monssenyor Déu Jhesuchrist, e per la dita devoció tinch yo en cassa mia la seua ymatge beneÿta, ab la qual dita ymage cascun any en lo dia de la gloriósua Asumssió, ço és, la vespra a hora de completes, ab solepne processó, tenint la dita ymatge en casa mia, en vellut molt arreat, la prenen tots los preveres e frares que's troben en aquella jornada e la porten ab processó a la sglésia major de Senyora Senta Maria de la dita vila, de hon se li fa grandíssima festa e solepnitat en lo seu dia beneÿt» (*Testament d'Isabel Caro*, 1523).

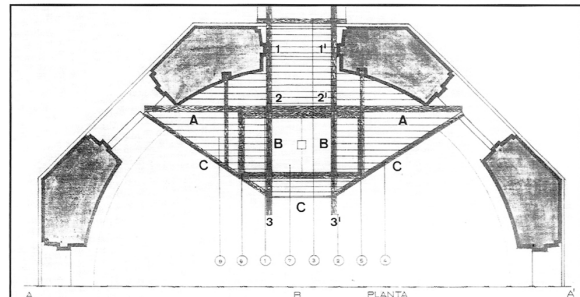
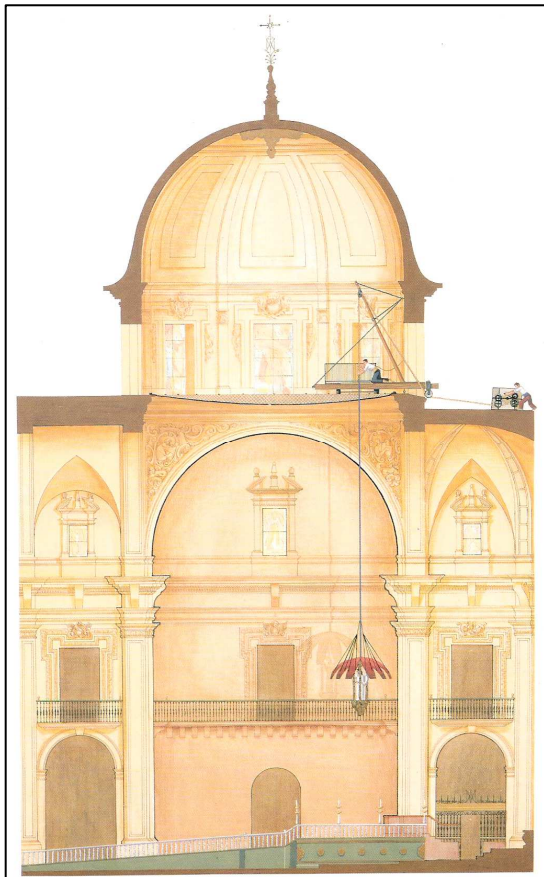
b) «dotze ducats d'or per a què se daure la dita cadira de la santa Asunçió y reste daurada per a les festivitats de la dita festa de la santa Asunçió pux és fer caritat e santa obra» (*Acta del Consell*, 26-11-1530).

8) L'origen de la devoció a la Mare de Déu de l'Assumpció a Elx

a) «Item, considerat per dita parròchia ser cosa molt convenient y justa que lo ymage de Nostra Señora de la Asumpció estia contínuament dins la dita yglésia de Santa Maria, en lo altar major de aquella, per ser nostra patrona y que no es bé estia en la ermita de Sant Sebastià, per a què tot lo poble la venere y se li tinga la devosió cumplida, ordena la dita parròchia que lo dit ymage de Nostra Sennora de la Asumpció no lo tornen a la dita ermita, sí que reste en dita església de Santa Maria y aquella se aja de posar en lo altar major de aquella ab lo adorno millor que-s pug» (*Llibre de Fàbrica de Santa Maria*, 16-08-1648).

9.2) El cel

11) Present i futur de la *Festa d'Elx*

a) «La *Festa* o *Misteri d'Elx* es la celebració comunitària en la qual s'han vist reflectits els il·licitans durant generacions, l'element identitari que dona sentit al cicle anual del poble d'Elx. No tots els drames religiosos medievals foren capaços d'arribar a aquest estadi de vinculació amb la societat en què s'originaren. Pels motius que foren, molts dels quals encara són desconeguts, però que es poden intuir a través de la documentació històrica, la representació de la dormició i assumpció de la Mare de Déu d'Elx es transformà, segons les paraules ja citades de Massip, en el *símbol viu* de la comunitat. Fins ara aquesta ha sigut la funció principal de la *Festa* durant segles, la raó de la seua pervivència. Des de finals del segle XIX, gràcies a l'interés dels visitants forans, als canvis políticoeconòmics i, com bé apunta Castaño, a un sentiment d'inferioritat dels il·licitans, la representació ha iniciat una nova transformació: de celebració popular a espectacle turisticocultural. És enmig d'aquest nou procés de redefinició de la *Festa* on ara mateix ens trobem. De les actituds i els comportaments d'ara es decidirà el futur de la *Festa*, la pregunta fa anys que es formulà i que està al damunt de la taula de les institucions públiques, que són, a fi de comptes, les que tenen capacitat de decisió i gestió: està la *Festa*, un dinosaure vell que sorprenentment encara camina entre nosaltres, en perill d'extinció tal com l'hem coneguda fins ara i de fossilitzar-se en benefici del consumisme turisticocultural o hi ha alguna possibilitat, per mínima que siga, de conservar el seu esperit de celebració comunitària? Si la resposta fóra decididament clara per part dels il·licitans, com ho ha estat en altres èpoques, no hauríem de témer molts dels perills que assetgen el sentit tradicional de la *Festa*, sempre trobaríem una escletxa per on respirar. Però, i aquesta qüestió és nova, els il·licitans estan decidits a conservar-ne el sentit tradicional?» (H. Càmara).

CRONOLOGIA DE LA *FESTA*

1265	Entrada a la ciutat de Jaume I per a sufocar una revolta sarraïna i lliurament de la vila al rei per part de les autoritats musulmanes. Jaume I mana consagrar la mesquita com a església sota l'advocació de la Mare de Déu de l'Assumpció.
1334	Construcció de la primera església de Santa Maria.
ca. 1475	Comença a representar-se la <i>Festa</i> .
1489	Construcció de l'ermita de Sant Sebastià.
1492	Possible data de l'inici de les obres del tercer temple de Santa Maria.
s. XV-XVI	Hospital de la Caritat.
s. XVI	Casa dels Perpinyà o Cosidó.
1523	Testament d'Isabel Caro: primer document que fa referència a la representació de la <i>Festa</i> .
1530	Primera notícia de l'existència de la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció, encarregada d'organitzar la <i>Festa</i> , i d'elements escènics de la representació.
1562	Nomenament de Lluís Vich com a organista i mestre de capella: primer document que fa referència a la figura de mestre de capella.

- 1609 El Consell Municipal decideix fer-se càrrec de l'organització de la *Festa*, ja que la Confraria no té diners suficients per a fer-ho.
- 1625 Còpia de la Consueta de Gaspar Soler i Chacon.
- 1639 Còpia anònima de la Consueta. Es citen tres músics que participaren en la reforma polifònica: Joan Ginés Pérez, Ribera i Lluís Vich.
- 1672 L'església de Santa Maria s'ensorra i s'inicia la construcció del temple actual, que acabà de fer-se el 1784.
- 1680-1682 Nicolau de Bussi esculpeix les portades Major i de Sant Agatàngel de l'església de Santa Maria.
- s. XVII-XVIII Construcció de la casa pairal dels Soler de Cornellà.
- 1709 Còpia de la Consueta per Josep Lozano.
- 1722 Segona còpia de la Consueta per part de Josep Lozano.
- 1751 Còpia de la Consueta de 1625 per Carles Tàrrega.
- 1784 Acabament de l'església de Santa Maria gràcies a la iniciativa del bisbe Tormo.
- final s. XVIII El bisbe Tormo mana eliminar la Judiada.
- 1835 Desapareix la Capella de músics professionals de Santa Maria.
- 1900 Teodor Llorente i Felip Pedrell coincideixen per a veure la *Festa* de la mà de Pere Ibarra.
- 1903-1905 Restauració de Santa Maria per Marcel·lià Coquillat. No es representa la *Festa*.
- 1924 Es crea la Junta Protectora de la *Festa*, gràcies a la qual es restaura la representació. Hi participa activament Òscar Esplà i Pere Ibarra.
- 1931 El govern de la II República declara el *Misteri d'Elx* Monument Nacional, amb la qual cosa l'organització passa a dependre de l'Estat.
- 1936-1940 Al febrer de 1936 es crema l'església de Santa Maria i, fins que finalitza la Guerra Civil, es deixa de representar la *Festa*.
- 1948 Es crea el Patronat del Misteri d'Elx.
- 1986 La Generalitat Valenciana organitza l'exposició *Món i misteri de la Festa d'Elx* per a donar a conèixer els valors de la representació com a símbol dels valencians i per a difondre les últimes investigacions.
- 2001 La UNESCO declara la *Festa* Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat.
- 2005 Les Corts Valencianes aproven la Llei del *Misteri d'Elx*.

VOCABULARI MÍNIM DE LA FESTA

Albà, Nit de l'. (albada>alba(d)a>albà)

Espectacle pirotècnic que té lloc la nit del 13 d'agost com a ofrena a la Mare de Déu de l'Assumpció en el qual els il·licitans llancen focs d'artifici des del terrats dels edificis. Tres quarts abans de mitjanit es comencen a llançar palmeres (coetons de colors que esclaten alhora formant un ventall mig obert) i a partir de les 23:30 h. comencen a disparar-se gran quantitat de coets (la *coetà* o el *coet ofrena*). Poc abans de les dotze, els llums de la ciutat s'apaguen i, a mitjanit, es llança des del campanar de Santa Maria la «palmera de la Mare de Déu» que il·lumina tot el poble. La nit, doncs, es fa dia i se n'explica així la denominació. El primer document que parla d'aquesta celebració és la consuetud de 1625.

andador. (cast.) Passadís inclinat i tancat amb balustrada que dona accés al cadafal des de la porta Major. Simbòlicament, és una mena de via ascètica on Maria experimenta el sofriment del seu Fill en les estacions que recorden la seua Passió. Ja se'n coneix l'ús escènic des del s. XV.

àngel. **a)** Al *Misteri d'Elx*, personatge celestial que davalla en un giny aeri (mangrana o araceli) encarregat de dur un missatge diví dirigit a Maria o als apòstols. **b)** *l'àngel* es refereix concretament al personatge que davalla en la mangrana amb la missió d'informar Maria de la seua mort, fer lliurament d'una palma com a penyora del seu immediat traspàs al paradís i, en l'ascens, concedir-li el desig de veure els apòstols. **c)** Cada un dels sis personatges, a banda de les Maries, que conformen el seguici marià i que poden ser *àngels de coixí* o *àngels de mantell*.

Àngel Major. Personatge celestial, situat en la peanya central de l'araceli, encarregat de transportar l'ànima de la Mare de Déu al cel quan mor en la primera jornada i d'unir-la al cos en el moment de la seua assumpció en la segona. Es caracteritza per ser un sacerdot, per vestir com a tal (amb alba, estola i cingle), i per ser l'únic personatge sense intervenció, que per la seua funció, indumentària i fonts documentals en què es basa la representació de la *Festa*, deu ser una reminiscència de la participació de Jesucrist. El 1632 és denominat el Jesús.

animeta. Nom popular que rep la petita imatge de la Mare de Déu que simula ser la seua ànima, recollida per l'Àngel Major després de morir. Ja apareix inventariada

el 1634 una imatge de l'ànima, encara que l'actual és del s. XIX. Iconogràficament, aquest tipus de representació (Crist subjectant una petita imatge de Maria) ja la trobem en imatges bizantines del s. X, d'on passaren a Occident i perduraren fins al Concili de Trento.

apòstol. Cantor que interpreta un dels dotze apòstols, que, miraculosament, són transportats davant Maria, per exprés desig seu, amb la finalitat de soterrar-la. Abans anaven identificats amb aurèoles de cartró amb el nom en llatí; en l'actualitat només en podem identificar quatre per la seua simbologia: sant Joan, sant Pere, sant Jaume i sant Tomàs

araceli. (llat. *ara*, 'altar'; *caelum*, 'cel') Estructura metàl·lica guarnida tota d'oripell amb quatre peanyes laterals on se situen a dalt dos àngels-homes i a baix altres dos àngels-nens que polsen una guitarra, una arpa i dos guitarrons respectivament, i una peanya central on se situa l'Àngel Major o la imatge de l'Assumpta. Té la funció de pujar l'ànima de Maria al cel durant la primera jornada, i el cos (suposadament amb l'ànima que ha baixat l'Àngel Major) durant la segona. És un giny que té els seus orígens en les representacions medievals de l'Emperador i la Sibila. Apareix documentat, entre altres llocs, al drama assumpcionista de València (principis del s. XV), possible referent del d'Elx.

assaig general. Representació reduïda del *Misteri d'Elx* celebrada en dies anteriors a la representació tradicional (14 i 15 d'agost) en què hom pot veure els dos actes en una mateixa sessió pagant una entrada. A partir de 1924 es començà a fer un el dia 13 de vesprada amb l'interès per als investigadors i turistes de poder assistir a la representació amb les portes de l'església tancades. El 1972 s'ampliaren els assajos als dies 11 i 12 a la nit.

cadafal. Entarimat de fusta alçat al creuer, d'1,5 m d'alçada amb una superfície de 8 x 7 m, tot envoltat d'una balustrada, al qual s'accedeix des de l'andador. En la primera jornada representa la casa de Maria i en la segona la vall de Josafat amb el sepulcre al bell mig. Simbòlicament, és l'espai sagrat d'unió del món terrenal (espai i personatges) amb el celestial (espai i personatges).

cadafalet. Petit taulat que es col·loca al presbiteri durant l'Octava de la Mare de Déu (o *Salves*) al qual s'accedeix

mitjançant unes escales laterals. Al damunt se situa sobre un llit la imatge *adormida* de la Verge. El llit actual, d'eben amb ornaments de bronze i argent, és una donació que Gabriel Ponce de León, duc d'Aveyro i Baños i marquès d'Elx, va fer a la imatge de l'Assumpta en el seu testament l'any 1747.

calvari. Segon lloc sant que visita Maria de camí al cadafal com a record de la Passió del seu Fill, simbolitzat per un petit altar col·locat al tercer pilar de la nau, al costat de l'Epístola, amb la representació d'un mont amb tres creus. Antigament, estava situat a la tercera capella de la banda sud.

cantor. Aquell que interpreta un dels personatges de la *Festa*. En un principi, foren eclesiàstics, fins ben entrat el s. XIX (ara per ara només Sant Pere, l'Àngel Major i el Pare Etern són sacerdots). Com a professionals, pertanyien a la capella de música de Santa Maria, encara que a vegades es contractava gent d'altres pobles. El 1835 el Consell va eliminar aquesta capella i els aficionats il·licitans començaren a fer-se càrrec de la representació.

cel. a) Espai escènic articulat en una part visible (llenç del cel i ginys aeris) i en una reservada als tramoistes i als aparells que permeten el moviment vertical (la *tramoia*). El 1760 l'arquitecte Marcos Evangelio modificà la seua situació tradicional sota l'arcada i el col·locà a la cúpula amb la qual cosa dotà l'escena de continuïtat i unitat segons el concepte barroc de l'espai. **b)** Llenç pintat amb núvols i àngels que cobreix l'anell toral de la cúpula de Santa Maria d'Elx (15 m) amb dos finalitats: simular el cel i amagar la tramoia. Té una obertura quadrada al costat del presbiteri per on davallen els aparells aeris (les *portes del cel*).

consueta. a) f Llibret en què es conserva el text històric, tant literari com musical, del *Misteri d'Elx*, amb les acotacions per a la correcta escenificació. Se n'han conservat cinc, còpies de la consueta original que la Confraria de Nostra Senyora i el Consell guardaven: 1625 (text literari), 1639 (text literari i musical), 1709 (text literari i musical), 1722 (copia l'anterior) i 1752 (copia el del 1625). **b)** m Ajudant del mestre de cerimònies en la posada en escena de la representació: consueta del cel, consueta de la porta Major, consueta del cadafal i consueta de la sagristia.

coronació. a) Escena de la *Festa* en què la Trinitat corona la imatge de la Mare de Déu, situada al centre de l'araceli, a mig

camí del cel. L'espectacularitat rau en la simultaneïtat d'aquests dos aparells en escena, en el llançament d'una gran quantitat d'oripell, en el llançament de coets, en el volteig de les campanes i en els aplaudiments i vïctors del públic. La coronació de Maria, doncs, és la culminació de la seua assumpció. Iconogràficament, trobem una evolució des de la Mare coronada pel Fill, del s. XV, fins a la solució il·licitana on apareix la Trinitat, predominant ja al s. XVI. **b)** Aparell aeri revestit d'oripell format per un seient central, on és el Pare Etern, i dues peanyes laterals, per a les altres dues persones divines representades per nens. És un giny específic d'Elx, ja que la resta de drames coneguts fa la coronació al paradís.

Electe. Cada un dels dos càrrecs que el Consell començà a designar a partir del 1609 amb el fi d'organitzar les festes d'agost amb els diners arreplegats per la Clavaria i que hui dia es mantenen com a càrrecs honorífics que seuen a la vora del cadafal. Antigament, participaven també d'apuntadors (eixien de l'església per tal d'introduir els actors en escena), funció que en l'actualitat s'ha mantingut de forma simbòlica quan fan entrar sant Joan en la primera jornada i sant Tomàs en la segona. Vesteixen de gala i porten una vara daurada com a senyal d'autoritat.

Festa. a) Nom popular i tradicional que ha rebut la representació a Elx. Fou a partir del 1609, en el moment que el Consell es féu càrrec de la seua organització, quan fou coneguda com a *la Festa* per excel·lència de la vila d'Elx. **b)** Segon acte de la representació que es celebra el 15 d'agost i que té com a argument el soterrament, l'assumpció i la coronació de la Mare de Déu. **c)** *Festa d'Elx*. Drama religiós cantat en llengua catalana d'origen tardomedieval (finals del s. XV) que s'escenifica dins de l'església de Santa Maria d'Elx, els dies 14 i 15 d'agost i que representa la mort, assumpció i coronació de la Mare de Déu.

Getsemaní, hort de. Primer lloc sant que visita Maria a l'andador com a record de la Passió del seu Fill, simbolitzat per un petit altar col·locat al segon pilar de la nau, al costat de l'Epístola, amb la representació d'una gran olivera. Antigament, estava situat a la segona capella de la banda nord.

joïà. Denominació popular de la *judiada*: escena del segon acte on un grup de jueus, dirigits pel Gran Rabí, entren per l'andador atrets pels cants funeraris dels apòstols amb l'objectiu de furta el cos de la Mare de Déu per cremar-lo. Els apòstols ho

intentent impedir amb la qual cosa es produeix una brega que acaba amb l'arribada d'un jueu fins al llit de la Verge, però, en el moment de agafar el cos, es queda paratitzat amb les «mans gafes». La resta del grup, adonant-se del miracle, cau de genolls i es penedeix. Es tracta d'una escena de gran dinamisme i dramatisme que fou eliminada per bisbe Josep Tormo a finals del s. XVIII pels avalots que formava entre la gent. Fou recuperada per Òscar Esplà en la restauració de 1924.

mangrana. Denominació que rep l'aparell aeri que transporta l'àngel que anuncia a Maria la seua propera mort i li lliura una palma com a penyora de la seua assumpció. Apareix per les portes del cel tancat per huit gallons i, en el moment que les traspasa, s'obri, mostrant-ne a l'interior, guarrit d'oripell, l'àngel. El nom original fou *núvol* (en relació amb el seu caràcter celestial), però, amb el temps, fou identificat per la seua forma esferoïde amb aquesta fruita i ja el 1700 trobem tal denominació en una traducció castellana de la *Festa*. Fins al 1906, data en què es pintà l'exterior de roig acarabassat amb motius eucarístics, fou de color blau amb querubins.

Maria Major. Nen que representa la Mare de Déu abans de la mort, moment en què es substituït per la imatge de la patrona. També es denomina *la Maria* i, antigament, *Maria cantaora*.

Maries, les. Cada una de les dues acompanyants de Maria en el pelegrinatge pels llocs sants al *Misteri d'Elx* amb els noms de Maria Jacobe i Maria Salomé. Segons la tradició es tracta de les seues germanes. El text musical no se n'ha conservat, fet que va originar que els seus papers no s'interpretaren, d'ací també la denominació de *Maries mues*. Fou en la reforma dels anys 50 quan Òscar Esplà, a partir del text conservat en la consuetud del 1625, en reconstruí el cant.

mascareta. Representació de la cara de la Mare de Déu amb els ulls closos que li és posada per figurar-ne la mort i que li es treta en el moment de l'Assumpció.

mestre de capella. Director de la capella de cantors que interpreta el *Misteri d'Elx*, encarregat d'ensenyar i assajar els cants de l'obra. El primer mestre de capella conegut és Lluís Vich (1562-1594). A partir de 1609 el Consell, com a nou organitzador de la *Festa*, i d'acord amb l'església, començà a anomenar el càrrec de mestre de capella per a la representació.

mestre de cerimònies. Càrrec que nasqué a partir de la reforma de 1924 amb l'objectiu de vetlar pel manteniment de l'acció dramàtica del *Misteri d'Elx*, tal com ha estat llegada per la tradició i les consuetes.

mestrevila. [mestre (obrer de) Vila] Càrrec municipal d'origen medieval, que funcionà a l'Antic Règim, entre les tasques del qual estava el muntatge de la tramoia de la *Festa*. Hui dia perviu en la denominació que rep l'encarregat de la tramoia del cel.

misteri. a) Denominació que rep el drama sacre en llengua romanç, documentat per primer cop a França el 1374. El terme *mystère* deriva de *ministerium* (ofici religiós) i designava les obres teatrals que representaven algun misteri teològic. En català apareix per primera vegada en el drama assumpcionista de València, de la primera dècada del XV. **b)** *Misteri d'Elx*. Nom que també rep el drama assumpcionista d'Elx i que en destaca la medievalitat i el caràcter teatral.

oripell. Trossets de paper daurat que llancen els àngels de la mangrana i els àngels-nens de l'araceli quan l'aparell aeri corresponent apareix en escena. Els tramoistes el llancen en gran quantitat quan coronen la Mare de Déu, tant a propulsió pel buit de les portes del cel com per sota del llenç. Es pot considerar símbol del raig de llum tramés per la divinitat. També decora els aparells aeris.

palma. Palma blanca ornada amb oripell que l'àngel de la mangrana lliura a Maria com a penyora del seu pròxim traspàs i perquè la porten els apòstols davant el seu sepeli. Maria la lliura a Joan, el seu apòstol més proper.

persiana. Enginy ideat per A. Serrano Peral després de la Guerra Civil per tal de substituir damunt del llit el nen per la imatge de la patrona (molt més pesada que l'antiga, cremada el 1936). Consisteix en un taulell articulats sobre el qual està agenollat el nen que fa de Maria i, en el moment en què mor, rellisca i descendeix per un pla inclinat situat sota l'escenari. Alhora la imatge, que durant tot el temps ha estat amagada sota aquest taulell, ascendeix per la força d'uns contrapesos.

Portaestendard. Persona que acompanya els Electes en la representació, encarregat de portar l'estendard en la processó. L'encarregat de dur-lo era l'administrador de l'arrova de l'oli fins l'any 1740, en què desaparegué aquesta institució. A partir d'aquell moment, fou el Consell qui

designà aquest càrrec honorífic entre la noblesa i els llicenciats il·licitans. Hui dia, és el Patronat aquell que nomena una persona rellevant per a aquesta tasca.

processó. Acte celebrat el 15 d'agost, a les 10 del matí, en què la imatge de la Mare de Déu, sobre la llitera i amb la mascareta de difunta, ix al carrer acompanyada pels cantors de la representació ataviats amb les seues indumentàries. Es tracta d'una ampliació de l'escena del soterrament pels carrers d'Elx (aproximadament l'antic traçat de la muralla medieval), però amb la diferència que ix també acompanyada pels fidels i de les autoritats locals i eclesiàstiques. L'any 1620, el bisbe d'Oriola Andreu Balaguer ordenà que els apòstols i jueus de la representació participaren per primera vegada.

Prova de l'Àngel. Cerimònia celebrada la vesprada del 10 d'agost per tal de provar el vertigen dels personatges que han de baixar en els aparells aeris. Els protagonistes són els nens que acudeixen en gran nombre. Fins els anys 50 hi havia la tradició de llançar-se *conyetes* ('codonys') els uns als altres, fet que convertia l'acte en una gran batalla.

Prova de Veus. Acte que té lloc el 6 d'agost a la Sala de Plens de l'Ajuntament per tal de comprovar l'estat de les veus dels nens que han de cantar en la representació. És una reminiscència de la prova que el Consell feia quan s'encarregava d'organitzar la *Festa* amb la finalitat d'elegir els cantors que l'havien de representar.

quartet. Nom que rep el grup de quatre apòstols que interpreten la peça «A vosaltres venim pregar».

representació extraordinària. Representació de la *Festa d'Elx* fora de les dates normals d'agost. En concret, es refereix a les representacions que commemoren a finals d'octubre i primer de novembre la proclamació del dogma de l'Assumpció (1-11-1950), la primera de les quals fou el 1954.

rescèlica. (llat. *res*, 'cosa', *caelum*, 'cel') Denominació que també rep l'araceli.

Roà. (rodada>rodà>roà) Es tracta d'una mena de vetlla al cos mort de la Mare de Déu, exposat damunt el cadafal a l'església de Santa Maria, oberta de bat a bat, que se celebra la nit del 14 al 15 d'agost. La gent, de forma individual i espontània, amb un ciri a les mans, segueix l'itinerari que a l'endemà seguirà la processó pel matí.

Salve. Cadascuna de les cerimònies realitzades del 16 al 22 d'agost que conformen l'Octava de la Mare de Déu. Cada vesprada es realitza una missa amb predicació de tema marià i es canten la Salve i els Goigs (text de seixanta-vuit versos octosíl·labs distribuïts en dèsset estrofes, amb tornada cada huit versos, que resumeix l'argument de la *Festa*, documentat des del s. XVIII). Quan acaba, els fidels pugen al cadafal a besar els peus a la imatge de la Mare de Déu, gitada sobre el seu llit.

sant sepulcre. Tercer lloc sant que visita Maria en l'andador com a record de la Passió del seu Fill, simbolitzat per un petit altar col·locat al quart pilar de la nau, al costat de l'Epístola, on es representa un sepulcre buit. Antigament estava situat vora la porta sud del creuer.

seguici. **a)** Comitiva formada per l'arxiprest, els Electes i Portaestendard, Maria Major amb els seus acompanyants, els cantors i les autoritats que ix des de la Casa de la *Festa* i es dirigeix a Santa Maria a l'inici de cada acte pel carrer de la Fira. La banda de música l'obri amb la interpretació del pasdoble *El Abanico*, d'Alfred Javaloyes. **b)** *Seguici marià.* Grup de sis àngels i dos Maries que acompanyen la Maria Major en el pelegrinatge pels llocs sants.

sepulcre. Escotilló de 2 x 2 m obert al centre del cadafal a la segona jornada on els apòstols soterraren el cos de Maria i, sota el qual, els tramoistes substitueixen l'Àngel Major per la imatge de l'Assumpta quan l'araceli baixa per recollir el cos.

ternari. Escena en la qual es troben tres apòstols –un d'ells Sant Jaume– al principi de l'andador, després d'accedir a l'església per tres portes diferents (Major, Sant Agatàngel i Ressurrecció). Es representa la trobada d'aquests apòstols en una cruïlla de camins en el moment que són transportats miraculosament fins a la casa de Maria. Interpreten la peça «Oh, poder de l'Alt imperi», en la qual s'expressa l'estranyesa per haver-se trobat d'aquesta manera.

tramoia. Conjunt de mitjans d'arrel medieval que permeten la posada en escena de la *Festa d'Elx*. També fa referència a l'espai que conté aquests elements. *Tramoia alta/aèria* (també denominada Cel). Es troba situada a la cúpula de Santa Maria, amagada pel llenç, i té l'objectiu de fer possible l'aparició dels aparells aeris. Està formada per una plataforma sobre el buit de la cúpula subjectada per la biga, on trobem la càbria (aparell compost de dos

pals inclinats sobre l'eix de les portes del cel units als extrems), la tròcola (corriola doble situada en l'àpex de la càbria), les maromes i, a l'exterior, el torn. *Tramoia baixa/terrestre*. Es troba situada sota el cadafal i es compon del llit i del sepulcre, que permeten el canvi respectiu del nen i de l'Àngel Major per la imatge de la Mare de Déu.

vespra. Primera jornada de la representació que se celebra el 14 d'agost, vigília de la festivitat de l'Assumpció, que té com a argument la mort de Maria, acompanyada dels apòstols, i la pujada al cel de la seua ànima.

vespres. Hora canònica que conforma la cerimònia litúrgica del vespre i que té lloc abans de cada acte. Històricament ha marcat l'hora d'inici de cada jornada.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

Hèctor Càmarà i Sempere, «[Aproximació al vocabulari de la Festa d'Elx](#)», *La Rella*, 14, Elx, 2001, p. 75-98.

Hèctor Càmarà i Sempere, «[La Festa era Elx en festa \(representar, celebrar o vendre el Misteri d'Elx\)](#)», *Festa d'Elx*, 55 (2009), p. 127-149.

Joan Castaño Garcia, «[La Festa d'Elx: cinc-cents anys de la història d'un poble](#)», en *El Misteri d'Elx, Patrimoni de la Humanitat* (mesa redona), Patronat del Misteri d'Elx, Elx, 08-06-2001.

Joan Castaño Garcia, «[Les consuetes de la Festa d'Elx](#)», *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Instiut Alacantí de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 2002, p. 61-73

Antoni Ferrando Francés, «[La llengua del Misteri d'Elx](#)», en Joan Castaño i Gabriel Sansano (eds.), *Història i crítica de la Festa d'Elx*, Departament de Filologia Catalana, Universitat d'Alacant, Alacant, p. 127-142.

Francesc Massip i Bonet, «[Algunes notes sobre l'escena de la Festa o Misteri d'Elx](#)», en *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1986, p. 205-217.

Francesc Massip i Bonet, «[Els models del Misteri d'Elx i el Misteri com a model](#)», en Rafael Alemany, Josep Lluís Martos i Josep M. Manzanaro (eds.), *Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Alacant, 2005, p. 137-167.

Amb la col·laboració de

lafesta.com
web de la festa o misteri d'elx